

VOORUITGANG

Koen Boey, *Wat heet vooruitgang ? Filosofen beantwoorden de vraag naar onze hedendaagse maatschappelijke identiteit*. Leuven, Acco, 1989, 144 blz., 360 Bfr. ISBN 90 334 2002 3

Een blauwe computercycloop staart ons verstoord aan. Daaronder uitdagend de vraag : wat heet vooruitgang ? En verder gelukkig : Filosofen beantwoorden de vraag naar onze hedendaagse maatschappelijke identiteit. Als men de geschiedenis wil duiden, moet men categorieën ontwerpen en lijnen trekken. Het is moeilijk hierbij dan geen rationaliteitsidee in de beschrijving van de ontwikkeling te projecteren, en ze dus niet positief als vooruitgang te betitelen. De ontwikkeling gaat inderdaad meestal met technische vooruitgang en beheersing van het dagelijks leven gepaard. Filosofen wezen echter op perversies van die ontwikkeling, inversies van doel en middelen, ongecontroleerde verontmenselijke systeemontwikkelingen. Hoe lang echter volgde de ontwikkeling nog het juiste spoor ? Wat moet men goedkeuren en wat afwijzen in de maatschappelijke ontwikkeling

Een recent boek van de filosoof Koen Boey over de vooruitgangsidee onderzoekt de achterliggende legitimaties van het Westerse mens- en maatschappijbeeld. Vooral de politieke dimensie komt in het centrum van de belangstelling. Boey spreekt van een driebovoudige ontaarding die de vooruitgang aanvreet. Binnen de economie wijst hij op de woekering van het produktivisme. De wetenschap gaat de bocht uit in een allesbeheersend scientisme. Het totalitarisme bedreigt de politiek. Toch moet men zich niet blind wenden tot een anti-westers denken dat trouwens evenmin vrij is van imperialistische neigingen, integendeel. Het beste van de Westerse traditie, de verdediging van de mensenrechten, moet schroomvallig bewaard blijven. Om deze stellingen te ondersteunen, maakt Boey een zorgvuldige selectie van auteurs die voor het moderne Westerse denken de grondslag hebben gelegd. Eigenlijk doet Boey nog iets meer. Hij gaat uit van de veranderingen in maatschappelijke praktijken, de context waarbinnen de receptieve meester-denkers hun vernieuwde ideeën kunnen formuleren.

In het eerste hoofdstuk staat de dynamiek, voortkomend uit de religieuze praktijk, centraal. Tengevolge van het ontbindingsproces van de eenheid van de christenheid komt de goddelijke legitimatie van het politiek bestel in het gedrang. Denkers van de zestiende eeuw (Bodin, de la Boétie, Montaigne) besluiten tot de noodzaak van een politieke macht die soeverein is. Omdat de politieke macht noodzakelijk is, moeten de burgers voor Bodin onvoorwaardelijk hun vertrouwen schenken, en dit loopt dan bij hem uit op de verdediging van de monarchie. Toch is het karakter van Bodins staat dubbelzinnig. Hoewel de staat de hoogste macht tot zich trekt — hij kan beslissen over leven en dood —, toch is hij niet totalitair, want hij beperkt zich tot de eigen sfeer. In Glucksmanns termen : " de natie bouwt een vreemd beheer (*hétérogestion*) als voorwaarde voor de diverse zelfsfere (*autogestions*)" (blz. 20). De la Boétie stelt al de vraag naar het vertrouwen van de burger in de soevereine macht. Hoe vrijwillig gebeurt deze machtsafstand ? Voor Montaigne moet de onvolmaaktheid van de soevereine macht gewantrouwd worden. Overleg en zelfstandig oordeel van de burger, evenals een duidelijke scheiding tussen privé- en publieke sfeer, moeten het zelfstandig ethisch denken van het individu verzekeren. Met Glucksmann als gids tracht Boey het beste uit deze oude traditie naar voren te halen. Een democratische staat "beoogt de dragers van de soevereine macht structureel in een zwakke positie onder controle van de burgers te

houden" (blz. 28). De eerste act van de ideeëngeschiedenis in dit boek blijft dus nog hoopvol. Maar de ongelukkige verbinding van politieke democratie met de ongebreidelde vrije-markt economie luidt de verloederding in van het Westerse model.

In hoofdstuk twee wordt de tweede fase van het politieke denken onderzocht. In de zeventiende eeuw verklaren de filosofen niet alleen hoe de nieuwe politieke praktijk een noodzaak is, ze zoeken nu ook naar rechtvaardigingsgronden. De legitimering gebeurt vanuit de idee van het sociaal contract. Het prototype is John Locke, hoewel een zeer ambigue figuur. Enerzijds kan men hem in zijn pleidooi voor vrijheid en gelijkheid als humanist karakteriseren. De economische praktijk van het kapitalisme doorkruist echter zijn humanistische uitgangspunten. In naam van de produktiviteit worden vrijheid en gelijkheid verkracht. De kapitalistische ontwikkeling wordt moreel gelegitimeerd door de produktiviteits- en vooruitgangsidee. Boey volgt hier Macphersons interpretatie, evenals diens actualisering van het zeventiende-eeuws gedachtengoed. Opdat waarden van vrijheid en gelijkheid niet zouden ontfaan tot holle frasen moeten schrijnende sociale ongelijkheden opgeheven worden. De democraat hoeft echter niet noodzakelijk de opheffing na te streven van iedere vorm van kapitalisme (blz. 48).

In hoofdstuk drie wordt de wetenschappelijke praktijk onder de loupe genomen. Het verlichtingsideaal vertegenwoordigt het best het vooruitgangsideaal. De wetenschap zal licht in de duisternis brengen en de emancipatie van de mensheid tot stand brengen. Boey haalt vernietigend uit naar het scientistisch optimisme en het monistisch materialisme van de encyclopedisten. Als typische variant van de scientistische ideologie in het marxisme wordt Althusser aangepakt. De wetenschap meet zich pretenties aan die ze niet kan waarmaken. Het technisch-wetenschappelijk standpunt moet in een totaal waardenkader worden geïntegreerd. De beslissingsbevoegdheid moet bij de betrokken subjecten worden teruggelegd.

In het vierde hoofdstuk zet Boey uiteen waarin het vooruitgangsgeloof van Hegel bestaat. Hegel ziet in het historische proces een transindividuele geestelijke macht aan het werk, die een toenemende rationaliteit tot stand brengt, zij het niet zonder tijdelijke vervreemdingsprocessen. Het eindpunt van de ontwikkeling wordt na een lange evolutie van veruitwendiging en aliënering in de rechtsstaat gevonden. Boey, die zelf een dissertatie over de 'Entatsserung' en 'Entfremdung' bij Hegel schreef, polemiseert met Glucksmanns actualisering van de hegeliaanse erfenis. Glucksmann zou de hegeliaanse relativering van het politieke verwaarlozen (blz. 91).

In het vijfde hoofdstuk komt Karl Marx ter sprake. Boey geeft een anti-althusseriaanse interpretatie van zijn werk en distilleert Marx' geschiedenisfilosofie hoofdzakelijk uit de *Grundrisse*. Ondertussen wordt Marx ook in de economisch-sociale praktijk van zijn tijd gesitueerd, en gaat het over hoeden en ideeën (of comparatieve Engelse en Duitse antropologie). Het historische proces van ontbinding van het organisch karakter van produceren en de interne dynamiek van de evolutie van de produktiewijzen, tot en met de omslag in het communisme, wordt nauwlettend gevolgd. Vooral de 'oplossing' in het communistisch ideaalbeeld wordt kritisch bekeken. Welk mensbeeld hanteert Marx en in welke mate garandeert zijn optimistisch produktivisme de werkelijke uiteindelijke emancipatie? De reductionistische houding ten overstaan van het politieke in deze eindfase wordt geheld. De actualiteit van Marx' denken wordt gelegd in de handen van Garaudy. Ook Gramsci, Marcuse en Negri krijgen nog een vermelding.

In zijn besluit filosofeert Boey verder over reeds aangereikte thema's. Heeft de Westerse rationaliteit de mens gelukkiger of mondiger gemaakt? Werden dimensies waarover mythe en poëzie spreken niet al te zeer uitgebannen? Moet de emancipatorische activiteit niet geïntegreerd worden binnen een geheel van rationele menselijke

doelstellingen die niet door wetenschap en techniek worden bepaald ? Worden werkelijke belangen van mensen niet gefnuikt door een verhullende wetenschappelijke en technische taal, die andere prioriteiten wegdrukt ? Waarom is het zo moeilijk om op het niveau van de verantwoordelijkheidsethiek concrete invulling te geven aan de formele eis van de overtuigingsethiek ?

Op nauwelijks honderdveertig bladzijden heeft Boey de auteurs behandeld die de grondslag hebben geleverd voor het Westers economisch-politieke systeem. In hun kijk op vooruitgang worden nefaste van waardevolle componenten gescheiden. Nochtans komt een alternatief niet onmiddellijk duidelijk uit de verf. De grondtrekken van een nieuwe globale visie moeten worden bijeengesprokkeld. In feite is zelfs de diagnose van de systeemontwikkeling min of meer als gegeven verondersteld. Uit de ideeëngeschiedenis zelf volgt uiteindelijk niet zo vanzelfsprekend het negatieve beeld dat men aan de hand van een feitenverzameling van de maatschappelijke ontwikkeling zou kunnen samenstellen (ecologische crisis, noord-zuid kloof, autonomieverlies door technologische ontwikkeling als wapenwedloop). Het is de vraag of een alternatief enige vat op de realiteit kan krijgen als niet wordt ingegaan op de concrete werking van de genoemde tendenzen.

Boey vertoont in zijn interpretaties en polemieken een duidelijke voorkeur voor het Franse filosofisch gedachtengoed. Hij laat zich graag leiden door Glucksmann. Als belangrijke neo-marxisten kiest hij in het humanisme-debat rond Marx Garaudy en voor de scientistische interpretatie Althusser. De vraag is of hierbij het Angelsaksische analytische marxisme zoals Roemer en Elster geen waardiger tegenstrever vormt (en in het humanistisch debat de geschriften van de Joegoslavische *Praxis*filosofen). Het storende in de nochtans mooi gecomponeerde, maar al te Fransgerichte literatuurstudie lijkt me de overaccentuering van enige stellingen, die allen in dezelfde richting wijzen. Het is moeilijk om, met Glucksmann, de meester-denkers Hegel en Marx verantwoordelijk te achten voor wat in hun schaduw gebeurt (Goelag-archipel, stalinisme, totalitarisme). Ook Dumonts stelling dat het socialisme slechts een variant is van het liberalisme (vanwege het vermeende individualistische mensbeeld van Marx' utopische eindfase) is moeilijk te verteren. En hoewel Boey zich lichtjes afzet van deze stellingnamen, toch plaatst hij de discussie in dit perspectief.

In zijn zoektocht naar conservering van waardevolle componenten in het Westerse erfgoed delen we Boeys bekommernis om democratische waarden en de centrale rol van het politieke. Tevens kunnen we onderschrijven dat autonome systeemtendenzen onder controle moeten worden gebracht, al is het misschien toch niet zo dat die tendenzen zo automatisch verlopen en integendeel geschraagd worden door uitgesproken belangen van deelgroepen in de samenleving. Het meeste last hebben we met zijn kritiek op de wetenschap. Zijn bepaalde scientistische excessen representatief voor het hele bedrijf ? Uiteraard gaan we met hem akkoord dat de wetenschap een plaats moet krijgen in een geïntegreerd menselijk waardenpatroon. Toch stelt zich de vraag naar de autonomie van de subjecten, die vrij hun waarden zouden kunnen kiezen. In hoeverre worden die niet reeds (ook onbewust) beïnvloed door maatschappelijke waardepatronen ? Hoe gebeurt de maatschappelijke vorming van preferenties ? En moet de wetenschap hier niet tussenkomen, in sterkere mate dan Boey lijkt toe te staan ?

Tenslotte delen we Boeys pleidooi voor de utopische dimensie en de ethische imperatief die eruit volgt. Maar evenzeer is hij er zich van bewust dat het probleem ligt in de concrete impact op de realiteit. Verbeeldingskracht is nodig om concrete actieprogramma's te formuleren.

Robert STALLAERTS